

dr hab. Oksana Voytyuk, prof. UwB
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych

Białystok, 04.05.2023 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Iryny Kukharuk pt:
„Dyplomacja kulturalna Ukrainy”

napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Magdaleny Ratajczak, prof. UWb
oraz promotora pomocniczego dr hab. Marty Ryniejskiej-Kiełdanowicz

Uwagi ogólne

Rozprawa doktorska mgr Iryny Kukharuk została przedłożona do publicznej obrony na Wydziale Nauk Społecznych Instytutu Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego. Recenzowana praca podejmuje zagadnienia związane z dyplomacją kulturalną Ukrainy. Autorka koncentruje się na niezwykle ważnych i stosunkowo nowych zjawiskach dla państwa ukraińskiego dotychczas słabo zbadanych takich jak *hard power*, *soft power*, *smart power* oraz na zdefiniowaniu pojęcia dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej Ukrainy, jak także narzędzi, po które najczęściej sięga. Podjęty w przedstawionej do recenzji rozprawie doktorskiej temat jest aktualny i istotny, szczególnie biorąc pod uwagę, iż w piśmiennictwie zarówno polskim, jak i ukraińskim prac dotyczących tego zagadnienia jest niewiele, znacznie więcej prac z zakresu podobnej tematyki zostało napisanych w języku angielskim i dotyczyły one innych państw.

Warto podkreślić, że w świetle rosyjskiej zbrojnej inwazji prowadzonej w Ukrainie, ta praca nabiera niezwykle ważnego znaczenia. Powyższa praca wpisuje się w dyscyplinę nauk społecznych w zakresie nauki o polityce i administracji. Warto w tym miejscu nadmienić, że pewnym utrudnieniem w realizacji badań dla potrzeb dysertacji był *„dosyć zauważalny brak lub bardzo mała liczba materiałów wśród ukraińskich badaczy tematu”* (s. 189). Nie mniej jednak, zamierzenie podjęte przez mgr Irynę Kukharuk zostało sfinalizowane, a zmierzonym efektem Jej prac badawczych jest niniejsza praca.

Uwagi metodyczne

Rozprawa doktorska przedstawiona przez Panią mgr Irynę Kukharuk została właściwie skonstruowana pod względem metodologicznym. Układ pracy jest logiczny, a jej struktura pozwala odnieść się do zakładanych celów badawczych.

Kluczowym celem badań Doktorantka uczyniła chęć *„zdefiniowania pojęcia dyplomacji kulturalnej Ukrainy oraz narzędzi, po które najczęściej sięga”* (s. 7).

Podstawowa hipoteza badawcza została sformułowana w następujący sposób: *„działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Ukrainy stanowią istotne narzędzie w kształtowaniu pozycji i budowaniu marki tego państwa”* (s.7). Na potrzeby pracy Doktorantka także sformułowała dwie hipotezy

pomocnicze. Pierwsza z nich brzmi następująco: „*model dyplomacji kulturalnej Ukrainy jest wzorowany na rozwiązaniach wprowadzonych w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Zaś druga odnosi się do następujących założeń: wojna oraz sytuacja ekonomiczna Ukrainy, czyli tzw. hard power, ma bezpośredni wpływ na soft power państwa oraz jego działania w ramach dyplomacji kulturalnej*” (s. 7).

Pomoc w procesie przygotowania pracy i poszukiwania argumentów potwierdzających lub zaprzeczających sformułowane w pracy hipotezy stanowią pytania badawcze, m.in.: „*jakie korzyści Ukrainie przyniosą działania z zakresu dyplomacji publicznej i kulturalnej? Jaka jest specyfika ukraińskiej dyplomacji kulturalnej? Do kogo jest adresowana dyplomacja kulturalna? Kto odpowiada za strategię i działania z zakresu dyplomacji kulturalnej Ukrainy?*” (s.7.). Zarówno cel badań jak i hipotezy oraz pytania badawcze zostały właściwie określone. Mając na uwadze obszar zainteresowań badawczych, Doktorantka prawidłowo sformułowała problem badawczy, którym jest dyplomacja kulturalna Ukrainy.

Ze względu na interdyscyplinarny charakter rozprawy, zakres tematyczny i czasowy oraz założenia metodologiczne, rozprawa doktorska ma charakter teoretyczno-empiryczny. Logiczną konsekwencją przyjętej metodologii stał się dobór i wykorzystanie w pracy metod badawczych, które należy uznać za trafne do danej tematyki oraz problemów badawczych. Wymieniając zastosowane w pracy metody badań, między innymi – metodę gromadzenia i obserwacji faktów, analizę danych statystycznych, rankingów marek państw, dokumentów, raportów i stron internetowych poszczególnych ministerstw oraz instytucji, wnioskowanie. Autorce także udało się przeprowadzić cztery wywiady, które zostały wykorzystane w różnych częściach pracy.

Ocena strony redakcyjnej

Formalna strona pracy odpowiada w pełni standardom naukowym. Zarówno poprawność języka, jak i opanowanie techniki pisania są bez zastrzeżeń. Pod względem edytorskim praca jest wykonana starannie. Miejscami zdarzają się drobne literówki (np., s. 9, 18, 45, 79, 95, 144), brak dużej litery na początku zdania (s. 13), jednak należy podkreślić, że wykazane przeze mnie uchybienia nie obniżają wartości merytorycznej, którą oceniam wysoko. Treść pracy odpowiada tematowi określone w tytule. Spis treści i odsyłacze, sposób sporządzenia bibliografii, zostały wykonane na poziomie odpowiednim do dysertacji doktorskiej.

Bibliografia zawiera: 29 monografii, 47 artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych, oraz 109 publikacji w postaci artykułów, raportów ze stron internetowych. Praca opiera się głównie na anglo-, polsko-, oraz ukraińskojęzycznych źródłach. Dominują opracowania i artykuły naukowe obcojęzyczne. Znajomość przez Doktorantkę języka ukraińskiego znacząco wzbogaciła niniejszą pracę. Dobór literatury, jak i jej wykorzystanie oceniam pozytywnie.

W niniejszej rozprawie Doktorantka zawarła 17 tabel wzbogacających analizowane treści w rozdziałach I, II, III i IV. Ponadto, praca zawiera 9 grafik i jeden wykres, które dotyczą rozmaitych stron ukraińskiej dyplomacji kulturalnej i publicznej. Powyższe tabele i załączniki niewątpliwie podnoszą ogólną wartość opracowania, jednak zabrakło w pracy wykazu tabel i rysunków. Niestety, numeracja tabel i grafik została naruszona, na s. 123 Autorka wskazuje tabelę numer 15, natomiast na stronach 166-167 pojawiają się tabele numer 13-14. Ponadto, ostatnia grafika na

stronie 172 ma numer 7, wtedy jak powinna mieć numer 9, gdyż grafika numer 7 znajduje się na stronie 143.

Podsumowując tę część oceny dysertacji mgr Iryny Kukharuk uważam, że pod względem redakcyjnym praca została napisana poprawnie, mimo to, wymaga niewielkich poprawek.

Merytoryczna ocena pracy

Przedłożona rozprawa doktorska dotyczy dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Praca została skomponowana w czytelnym problemowo-chronologicznym porządku. Strukturę rozprawy doktorskiej uznać należy za poprawną i akceptowaną zgodnie z wymaganiami stawianymi pracom teoretyczno-badawczym. Praca obejmuje 206 stron, a wraz z bibliografią 227 stron. Treść pracy odpowiada tytułowi. Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów, które Doktorantka umiejętnie podzieliła na tematyczne podrozdziały oraz zakończenia i bibliografii.

Oceniając ogólną strukturę dysertacji można stwierdzić, że wyłania się w niej główna idea przewodnia związana z wyjaśnieniem czym jest dyplomacja kulturalna Ukrainy oraz porządek metodyczny w konstruowaniu poszczególnych treści. Struktura niniejszej rozprawy doktorskiej została podporządkowana głównemu celowi, problemom badawczym oraz weryfikacji postawionych hipotez.

Rozdział I, zatytułowany *Pojęcie siły w dominujących TSM. Dyplomacja publiczna*, został przez mgr Irynę Kukharuk poświęcony założeniom metodologicznym. Autorka podjęła próbę wytłumaczenia podstawowych koncepcji takich jak *hard power*, *soft power*, *smart power*, osadziła pojęcie *power* w najbardziej znanych teoriach stosunków międzynarodowych (np. realizmu i liberalizmu). Ciekawym elementem tej części pracy jest także wyjaśnienie pojęć *transformation diplomacy* i *sharp power* oraz podstawowych różnic pomiędzy *sharp* i *soft power*. Po uporządkowaniu pojęć którymi kierują się instytucje prowadzące dyplomację publiczną i kulturalną, Autorka skupiła się na pojęciach takich jak dyplomacja publiczna, dyplomacja kulturalna oraz dyplomacja historyczna.

Rozdział II, pod tytułem *Dyplomacja kulturalna i dyplomacja historyczna jako główne narzędzia dyplomacji publicznej*, obejmuje kontynuację rozważań Autorki na temat dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej oraz próbę korelacji tego pojęcia z innymi rodzajami dyplomacji. Część definicyjną zamyka pojęcie dyplomacja historyczna. Autorka podjęła się wytłumaczenia jej roli w państwach będących w procesie transformacji ustrojowej. Ciekawym elementem pracy jest wyjaśnienie pojęcia czym jest *branding narodowy* oraz marka narodowa. Na uwagę zasługują rozważania Autorki o tym, jakie są powiązania pomiędzy brandingiem narodowym a kształtowaniem się tożsamości narodowej i kulturowej społeczeństwa z punktu widzenia podejścia kulturowego. W dalszej części tego rozdziału Autorka odwołuje się do instytucjonalizacji dyplomacji w poszczególnych państwach oraz analizuje podejście ukraińskich badaczy do *soft power*, dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej. Wartościowym podsumowaniem II rozdziału jest propozycja definicji ukraińskiej dyplomacji kulturalnej zaproponowana przez mgr Irynę Kukharuk, która brzmi następująco: „*Jest to proces komunikowania się pomiędzy szeroką grupą nadawców (rząd, instytucje rządowe, organizacje pozarządowe, społeczeństwo obywatelskie) ze społeczeństwami zagranicznymi, który spełnia kilka podstawowych celów: pomaga społeczeństwom w*

poznaniu i/lub lepszym zrozumieniu kultury danego państwa; wzmacnia wzajemne zrozumienie i zacieśnienie więzi między nimi, co też przekłada się na pragmatyczny cel dyplomacji kulturalnej – akceptacja dla polityki prowadzonej przez rząd; przeciwdziała szeroko pojętej propagandzie kremlowskiej wewnątrz kraju i poza jego granicami” (s.89). Ponadto, Autorka, zwróciła uwagę na dwa elementy ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, które mogą stanowić o jej odmienności od praktyki światowej. Po pierwsze, jak pisze Autorka, „to kluczowa rola społeczeństwa obywatelskiego praktycznie we wszystkich procesach, które odbywają się wewnątrz kraju i w jego polityce zagranicznej, w tym też dyplomacji kulturalnej...”. Po drugie, jest „to element rosyjskiej wojny informacyjnej i narzędzi propagandowych wymierzonych konkretnie w Ukrainę”(s.89).

Rozdział III, zatytułowany *Historyczne przesłanki dyplomacji kulturalnej oraz dyplomacji historycznej Ukrainy*, ma niezwykle ważne znaczenie dla ukraińskiej polityki zagranicznej. We wstępie mgr Iryna Kukharuk mówi o tym, że często mówi się o tym, jak bardzo niejednostajnym państwem jest Ukraina. Wyjaśnić przyczyny takiej sytuacji Autorka stara się w niniejszym rozdziale, przywołując wybrane wydarzenia z najważniejszych okresów historii Ukrainy, poczynając od Rusi Kijowskiej, Kozaczyzny aż do podziałów Ukrainy i wyłonienia narodowości ukraińskiej. Niezmiernie ważne w tym rozdziale są odwołania do tragicznych wydarzeń w dziejach Ukrainy jak np. Wielkiego Głodu, ale również do tych, z których Ukraina może być dumna np. Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli, która była pomysłem Symona Petlury i została powołana w bardzo szczytnym celu w 1919 roku. Zorganizowana w latach 1919 – 1924 trasa koncertowa Ukraińskiej Republikańskiej Kapeli jest przykładem udanej dyplomacji kulturalnej, a jej elementem rozpoznawczym stało wykonanie kompozycji Szczedryk, twórcą której był Mykoła Łeontowycz. „Ukraińska Republikańska Kapela została stworzona jako instytucja reprezentująca sztukę śpiewu. Jej głównym zadaniem było rozpowszechnianie kultury Ukrainy za granicą. [...] Instytucja była również odpowiedzialna za zadania o charakterze narodowo politycznym. Kapela musiała udowodnić Europie Zachodniej, że Ukraińcy naprawdę stanowią osobny naród, który może pochwalić się własną kulturą. Zadanie nie należało do łatwych, ponieważ przez wieki w Europie Zachodniej istniał mit jedyne go narodu rosyjskiego, z kolei o Ukrainie mówiło się, że nie ma ani takiego państwa, ani narodu” (s. 196). W niniejszym rozdziale Autorka słusznie dobrała „takie okresy w historii państwa, wydarzenia oraz postacie, do których Ukraińcy mają największe przywiązanie i które wywierają istotny wpływ na budowanie ich tożsamości narodowej oraz kulturowej” (s.8).

Rozdział IV, *Model Ukraińskiej dyplomacji kulturalnej*, jest najbardziej rozbudowanym i zawiera aż 8 podrozdziałów. Autorka dokonała analizy procesu instytucjonalizacji dyplomacji publicznej i dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Rozdział został wzbogacony tabelami i grafikami. Na uwagę zasługuje tabela 15 przedstawiająca skojarzenia na myśl o Ukrainie w wybranych państwach (s. 123). Przeprowadzona analiza miejsca Ukrainy w różnych badaniach i rankingach pokazuje jak długa droga jeszcze jest przed Ukrainą jeśli chodzi o budowanie marki państwa, wizerunku, *brandingu* za granicą. Póki co, kraj posiada niską pozycję, na co miał wpływ szereg czynników, zarówno wewnętrznych (np. nienależna uwaga promocji Ukrainy za granicą ze względów ekonomicznych, świadomościowych czy braku woli politycznej, jednorazowy charakter działań, brak spójnej i przemyślanej strategii polityki kulturalnej) oraz zewnętrznych (działania rosyjskiej propagandy). Autorka słusznie zauważa, iż przełomowym momentem zmiany w postrzeganiu Ukrainy na arenie międzynarodowej stała się Rewolucja Godności 2014 roku, ale

również stopniowa zmiana myślenia elit i rozpoczęcie procesu instytucjonalizacji dyplomacji kulturalnej. Na szczególną uwagę zasługują przedstawiona przez Autorkę własna propozycja struktury modelu ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, który jest wielopłaszczyznowy i wielowymiarowy. Na s. 139, mgr Iryna Kukharuk słusznie zauważa, iż *„dla kultury, która przez drugi okres zastępowana była kulturą radziecką, a później przebywała w rosyjskiej strefie wpływu, ten proces jest bardzo czasochłonny i nieraz rozpoczyna się od podstaw”*, co w znacznym stopniu wyjaśnia wielowymiarowy i wielopłaszczyznowy charakter struktury modelu ukraińskiej dyplomacji.

Kolejnym ważnym elementem tego rozdziału jest sposób wyłaniania się dyplomacji kulturalnej Ukrainy i prekursorów, na których ona wzorowała się. Słusznie zauważa Autorka, że dobre praktyki Alliance Française, Instytutu Polskiego, Goethe-Institutu, British Council czy też Instytutu Cervantesa znacznie sprzyjały pojawieniu się ukraińskiej dyplomacji kulturalnej, jednak dyplomacja kulturalna Ukrainy nie jest ich *„zero-jedynkowym odzwierciedleniem, gdyż te struktury są głównie nastawione na budowanie i promowanie wizerunku państwa”*, a Ukraina zawsze odczuwała i nadal będzie odczuwać zagrożenie ze strony Rosji i musi przeciwstawiać się propagandzie i uzasadniać na arenie międzynarodowej swoją odrębność narodową, kulturową, a także bronić swoich granic kulturalnych czasem nawet w drodze konfrontacji (np. sprawa postaci Siergieja Korolowa, barszczu ukraińskiego, wystawy Illi Riepina w Paryżu i wielu innych). Na uwagę zasługuje także analiza instytucji w strukturze dyplomacji kulturalnej – Ukraińskiego Instytutu Książki, Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej, Ukraińskiego Funduszu Kulturalnego. Autorka odwołuje się do ostatnich wydarzeń wokół Mysteckiego Arcesału oraz Centrum O. Dowženki, co ma niezmiennie ważne znaczenie dla dyplomacji kulturalnej Ukrainy.

Rozdział V, zatytułowany *Instytut Ukraiński – miejsce w dyplomacji kulturalnej*, został poświęcony działalności Instytutu Ukraińskiego, który jest główną instytucją odpowiedzialną za prowadzenie dyplomacji kulturalnej. W tej części pracy mgr Iryna Kukharuk skupiła się na początkach jego powstania, najważniejszych projektach i wydarzeniach oraz podstawowych problemach i przyszłych wyzwaniach. Autorka akcentuje uwagę na ważnym problemie, który dość długo ciążył na ukraińskim społeczeństwie, a mianowicie, to brak zrozumienia jak ważne znaczenie w polityce międzynarodowej ma dyplomacja kulturowa. Ten problem dotyczy nie tylko Ukrainy, ale też większości państw Europy Środkowo-Wschodniej, w których pojęcie dyplomacji kulturowej przez długi czas sprowadzało się do prezentów dla ambasad, organizowaniem kameralnych koncertów czy spotkań. Dopiero z czasem dostrzeżono, iż kultura jest nieodłącznym elementem strategii bezpieczeństwa państwa. Pomimo pewnych trudności związanych z bardzo małą liczbą materiałów z danej tematyki wśród ukraińskich badaczy tematu, Autorce pracy na podstawie analizy o działalności poszczególnych instytucji kultury oraz licznych wywiadów z osobami odpowiedzialnymi za ten kierunek, obserwacji bieżących zmian i wydarzeń, udało się ocenić oraz podsumować rozwój dyplomacji kulturalnej Ukrainy. Badania trwały do 2022 roku, czyli do początku aktywnych działań wojennych. I jak słusznie zauważa, mgr Iryna Kukharuk jest to dosyć ważna uwaga, ponieważ zmiana sytuacji zdecydowanie miała ogromny wpływ na kwestię stabilizacji w zakresie dyplomacji kulturalnej. W ciągu 2022 roku Ukraina dokonała tak dużego skoku na wielu płaszczyznach, w tym i dyplomacji kulturowej, iż te zagadnienia wymagają osobnej analizy i opracowania.

W Zakończeniu, Doktorantka, opierając się na wnioskach uzyskanych z przeprowadzonych badań, odniosła się do weryfikacji wszystkich założeń, dzięki czemu możliwe było udzielenie odpowiedzi na wszystkie pytania badawcze postawione we wstępie niniejszej rozprawy.

Recenzowana praca jest ciekawa poznawczo i merytorycznie, a sposób prezentowania tej wiedzy zasługuje na uwagę. Ponadto, stanowi inspirujący materiał badawczy, który może znaleźć zastosowanie w dalszych badaniach poświęconych tej problematyce. Po zakończeniu wszystkich etapów postępowania o nadanie stopnia doktora, niniejsza praca zasługuje na publikację w formie książkowej po wprowadzeniu pewnych poprawek od strony redakcyjnej.

Uwagi końcowe

Należy stwierdzić, że dysertacja Pani magister Iryny Kukharuk *Dyplomacja kulturalna Ukrainy* jest oryginalną pracą, stanowiącą rozwiązanie problemu naukowego i wpisuje się w obszar badań w dziedzinie nauk społecznych w zakresie nauki o polityce. Doktorantka mimo drobnych niedociągnięć, wskazanych wyżej, wykazała się wiedzą w obszarze prowadzonych badań oraz kompetencjami niezbędnymi dla Kandydata do uzyskania stopnia naukowego doktora. Problem naukowy określony w rozprawie został rozwiązany.

Biorąc pod uwagę powyższą konkluzję należy uznać, że rozprawa doktorska Pani mgr Iryny Kukharuk spełnia wymagania określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tj. Dz. U. z 2017, poz. 1789, ze zmianami wprowadzonymi art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce – Dz. U z 2018, poz. 1669). Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr Iryny Kukharuk do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

*dr hab. Oksana Voytyuk,
prof. UoB.*